

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОТИВАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Соціально-економічні зміни у сучасному українському суспільстві, реформування середньої та вищої школи висувають нові вимоги до особистості вчителя. Школі потрібні фахівці, здатні до ефективної педагогічної діяльності, самостійного набуття необхідних знань та навичок, самовдосконалення уже на початковому етапі праці у школі. Тому проблема адаптації майбутніх фахівців, зокрема і майбутніх учителів іноземної мови, до професійної діяльності ще під час навчання у ВНЗ стає наразі особливо актуальною.

Аналіз літературних джерел дає підставу стверджувати, що одним із найважливіших чинників, які здійснюють суттєвий вплив на успішність і результати діяльності, сприяють успішній адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності, є мотивація [5; 6; 9; 10; 11].

Питанням структури мотиваційної сфери, її впливу на діяльність і адаптацію особистості присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: О. Галуса, Н. Кузьміної, О. Леонтьєва, Л. Мітіної, О. Мороза, А. Реана, В. Семиченко, В. Сластьоніна, різні аспекти процесу формування мотивації майбутніх фахівців висвітлено у дослідженнях А. Полякова, А. Штифурака та ін. Проте проблема формування та розвитку професійної мотивації студентів – майбутніх учителів іноземної мови під час навчання у ВНЗ досліджена недостатньо.

Як відомо, під мотиваційною сферою особистості розуміють «сукупність стійких мотивів, які мають певну ієрархію і виражають спрямованість особистості» [11, с.1 47], її компонентами виступають спрямованість, інтереси, ціннісні орієнтації, ідеали, потреби тощо.

У низці праць наголошується, що професійна спрямованість, професійні інтереси, ціннісні орієнтації є важливими чинниками адаптації до професійної діяльності [5, с. 129-133; 8, с. 17; 10, с. 41-42; 11, с. 162-163].

Отже, професійно-педагогічну спрямованість трактують як потребу у педагогічній діяльності, стійкий інтерес до професії у поєднанні з громадською і пізнавальною активністю [5, с. 129]. У структурі педагогічної спрямованості вчителя виокремлюють спрямованість на дитину (та інших людей), спрямованість на себе, спрямованість на предметну сторону професії вчителя [4, с. 38-41]. Відповідно, показниками професійно-педагогічної спрямованості є ставлення до себе та інших людей, до праці вчителя [5].

Наступний компонент професійної мотивації – професійні інтереси учені розглядають як інтереси до змісту певної галузі діяльності людини (зокрема, й педагогічної), які з часом перетворюються у схильність до професійного заняття цією діяльністю [5, с. 133]. Професійні інтереси, як зазначають дослідники, характеризуються провідними мотивами вибору професії, пов'язаними з певним напрямом діяльності [14, с. 12]. Отже, мотиви вибору професії можуть виступати показниками названого елементу структури професійної мотивації.

Ціннісні орієнтації учителя, сформовані на основі загальнолюдських освітніх і педагогічних цінностей, є сукупністю правил та принципів, що регламентують педагогічну діяльність і педагогічне спілкування [10, с. 41-42].

У численних дослідженнях доводиться, що показниками мотиваційної сфери майбутніх фахівців, окрім вищезазваних, є професійна стійкість, успішність, та інтегральний показник – задоволеність професією [5; 9 та ін.].

Визнання мотиваційної сфери майбутніх фахівців одним із провідних чинників адаптації до професійної діяльності викликає необхідність з'ясування загальних

передумов, методів і форм навчально-професійної діяльності, які можуть позитивно вплинути на формування та розвиток професійної мотивації.

На основі вищезазначеного можна сформулювати завдання цього дослідження: 1) охарактеризувати особливості мотиваційної сфери майбутніх учителів іноземної мови; 2) визначити передумови, методи та форми роботи, які сприяють розвитку їх професійної мотивації.

З метою вивчення мотивації майбутніх учителів іноземної мови у 2011-2012 рр. нами проводилося дослідження на базі факультету іноземної філології Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. За результатами експерименту близько 20% абітурієнтів (ми подаємо усереднені результати у різних групах) вступають до педагогічних ВНЗ з причин, які свідчать про дійсну та часткову педагогічну спрямованість. Дійсну педагогічну спрямованість характеризують такі мотиви вступу: бажання навчати та виховувати дітей, інтерес до професії вчителя іноземної мови, часткову – усвідомлення своїх педагогічних здібностей, уявлення про суспільну важливість професії тощо [12, с. 89-90]. Ці мотиви можна розглядати як передумову формування професійної мотивації вчителя. Як відомо, початковий етап трудової діяльності молодого спеціаліста будь-якої професії пов'язаний з подоланням труднощів і суперечностей, з якими може впоратися той, хто усвідомлює необхідність такої роботи над собою заради досягнення поставленої мети. Від того, наскільки продуманою і бажаною є мета стати фахівцем і професіоналом, залежить і ступінь докладання зусиль.

Проте, як видно з результатів нашого дослідження, понад 50% студентів, які мають достатній рівень професійної спрямованості, зорієнтовані, передусім, на предметну сторону професії, тобто вивчення іноземної мови, і часто не пов'язують свою майбутню професійну діяльність з навчанням і вихованням дітей. Тому можна припустити, що такі важливі для вчителя якості, як любов до дітей і спрямованість на співпрацю, у них недостатньо розвинені.

Ще частина – близько 28% – вступають до ВНЗ, не в повній мірі усвідомивши свої професійні нахили, обирають невідповідну своєму характеру професію, з причин, які свідчать про низький рівень професійно-педагогічної спрямованості та професійних інтересів. Мотиви вступу цих студентів: бажання отримати вищу освіту, припущення щодо легкості вступу до даного ВНЗ, випадковий вибір тощо.

Результати експериментального дослідження професійної спрямованості, проведеного нами за допомогою методик Т. Дубовицької та методики А. Реана (модифікації методик В. Ядова, Н. Кузьміної) [2; 11] свідчать про переважання у студентів 1-4 курсів високого та середнього рівнів професійної спрямованості: більшість прагнуть оволодіти обраною професією та хочуть у майбутньому працювати за нею і вдосконалюватися, проте можна констатувати загальну тенденцію до зниження показників високого та підвищення показників середнього, низького та дуже низького рівнів професійної спрямованості. Так, на першому курсі не виявлено студентів з дуже низьким рівнем спрямованості. 8,69% першокурсників мають низький, 8,69% – середній, та 82,61 % високий рівень професійної спрямованості. Водночас 14,28% студентів 4 курсу мають дуже низький, 19,04% – низький, 38,09% – середній і 28,57% високий рівень професійної спрямованості.

Дослідження задоволеності як інтегрального показника мотиваційної сфери особистості майбутніх учителів іноземної мови також засвідчило, що більшість студентів усіх курсів задоволені професією; найвищий індекс задоволеності виявляється у студентів I курсу, проте протягом навчання спостерігається зниження високого та середнього і зростання низького та дуже низького рівнів задоволеності. Як і в попередньому випадку, дуже низький індекс задоволеності у студентів I курсу не виявлено, 13,04% мають низький, 52,17% – середній, 34,78% – високий індекс задоволеності. Серед студентів 4 курсу уже 9,52% мають дуже низький індекс задоволеності, 42,85% - низький, 33,33% - середній та 14,28% - високий індекс задоволеності.

Спираючись на результати вивчення професійних інтересів, інші учені констатують тенденцію до зниження професійної зацікавленості студентів протягом навчання. Так, на першому курсі бажання працювати в майбутньому вчителем виявляють 29% студентів, на четвертому – лише 16%; водночас на випускному курсі зростає кількість тих, хто не бажає займатися педагогічною діяльністю (43%) [14, с. 12].

Зниження рівнів професійних інтересів, професійної спрямованості та індекса задоволеності професією протягом навчання можна пов'язати, на нашу думку, з відкриттям студентами реальних (у тому числі й негативних) сторін професії, усвідомленням її труднощів і суперечностей.

Науковці підкреслюють, що іноді сам факт вступу до педагогічного закладу може змінити ставлення до учительської професії, стати основою готовності до самовиховання, проте покладатися лише на це не можна [12, с. 90]. Тому виникає необхідність здійснення певних кроків з підвищення рівня професійної мотивації.

Проблема додаткового мотивування може бути вирішена під час адаптаційного етапу професійного розвитку, тобто під час професійного навчання у ВНЗ [1, с. 95], який розпочинається з моменту вибору майбутньої сфери діяльності і вищого навчального закладу та завершується, коли суб'єкт здатний функціонувати в якості професіонала.

Важливою для з'ясування умов формування та розвитку професійної мотивації є думка учених щодо зв'язку ефективності адаптаційного етапу професійного розвитку учителя з якістю вузівської підготовки (особливо предметів психолого-педагогічного циклу), яка впливає на формування професійної спрямованості, професійне самоствердження, і визначає готовність майбутніх фахівців до практичної педагогічної роботи [1, с. 96].

У багатьох працях дослідники виділяють такі умови та методи ефективного формування та розвитку професійної мотивації майбутніх вчителів різних спеціальностей [1; 3; 7; 13; 14 та ін.]:

- науково обґрунтована і планомірно організована професійна орієнтація студентів;
- забезпечення професійно-педагогічної спрямованості навчально-виховного процесу підготовки майбутніх вчителів у ВНЗ як під час вивчення фахових предметів, так і спецкурсів, проходження педагогічної практики, виконання науково-дослідної роботи, у позааудиторній роботі;
- цілеспрямоване педагогічне керування цим процесом;
- підвищення рівня теоретичної обізнаності студентів;
- формування у майбутніх учителів мотивів професійного зростання, розвиток потреби в постійному самовдосконаленні, стимулювання до оволодіння вміннями педагогічного самовдосконалення;
- використання психотерапевтичних методик (тренінг, імітаційне моделювання, консультування тощо), які сприяють формуванню професійної спрямованості студентів, саморозкриттю та самоактуалізації у професійній діяльності;
- використання поруч з традиційними технологіями навчання (пояснвальньо-ілюстративного, проблемного, програмованого, диференційованого) відносно нових (технології розвивального навчання, групової навчальної діяльності, особистісно-орієнтованого навчання, формування творчої особистості тощо);
- використання інтерактивних методів і форм у процесі навчання тощо.

Зупинимося докладніше на окремих аспектах формування мотивації професійної діяльності майбутніх учителів іноземної мови.

Велику роль у формуванні та розвитку мотиваційної сфери відіграє педагогічна практика [1; 13 та ін.]. Саме під час практики студенти отримують можливість перевірити в реальній діяльності свої здібності, уміння й потреби, співвіднести свої можливості з вимогами, які професія висуває до вчителя, усвідомити свої проблеми і, зрештою, оцінити правильність вибору професії. Як зазначають дослідники, успішна педагогічна робота з

дітьми виступає у якості своєрідного психотерапевтичного джерела, яке впливає на підвищення власної особистісної і професійної самооцінки [1, с. 96].

Проте підготовка до практичної діяльності реалізується через проведення комплексу навчальних практик епізодично, тому виникає необхідність у пошуках інших можливостей для підвищення рівня професійної мотивації майбутніх учителів.

Оскільки у пропонованому дослідженні йдеться, передусім, про вчителів іноземної мови, то найбільший інтерес становлять можливості іноземної мови як фахового предмету в процесі формування та розвитку професійної мотивації.

Так, М. Леврінц доводить у своїй дисертаційній роботі, що ефективним у формуванні професійної мотивації майбутніх учителів іноземної мови є використання таких методів, як стимулювання мотивації навчально-пізнавальної діяльності (опора на життєвий досвід, створення ситуацій новизни, ділові та рольові ігри, дискусії, метод проєктів, мікрОВикладання), «кейс-метод» – спільне обговорення різних ситуацій професійно-педагогічного спрямування [13, с.14].

Значну увагу дослідниця приділяє також відбору вправ і завдань для розвитку навичок спілкування, читання, письма, аудіювання, які мають педагогічну спрямованість і дають змогу формувати професійні компетенції одночасно з мотивацією майбутньої професійно-педагогічної діяльності. Під час підбору вправ береться до уваги їх корисність у формуванні мовної та мовленнєвої компетенції, а також на можливість впливу на стимулювання мотиваційної сфери майбутніх вчителів. Такі вправи, спрямовані на забезпечення діагностики ставлення майбутніх учителів до педагогічної діяльності, виявлення аспектів, що потребують корекції, розвивають педагогічне мислення, емпатію, здатність до рефлексії, сприяють формуванню Я-концепції та адекватної самооцінки, зумовлюють інтерес до навчальної та професійно-педагогічної діяльності тощо [13, с. 14-15].

Увагу привертає досвід використання системи занять з іноземної мови комунікативного спрямування, запропонованої А. Штифураком. Загалом, заняття з використанням комунікативних завдань забезпечують активність студентів та високий рівень мотивації завдяки зниженню емоційної напруги та орієнтації студентів на оцінку як на головний мотиватор, підвищують їхній рівень домагань та усувають однобічний характер спілкування [14, с. 9]. Означена система занять включає завдання, які мають на меті розвиток професійно важливих якостей, педагогічної емпатії, задоволення потреби студентів у спілкуванні, здійснення психо-корекційної роботи та посилення професійної спрямованості навчального процесу тощо й передбачає 3 групи робіт: виконання вправ та завдань за підручником; аналіз матеріалів педагогічної практики та педагогічних ситуацій; вправи психокорекційного змісту, що спрямовані на подолання тривожності, збалансування самооцінки, розвиток емпатії та комунікативних умінь тощо. Особливу увагу автор приділяє педагогічно значущим завданням, які стимулюють педагогічну творчість, самоаналіз та розвиток педагогічних здібностей. Важливими аспектами цих завдань виступають створення ситуації успіху, сприяння внутрішньому самоаналізу моделей поведінки, з'ясування причин утруднень та пошук шляхів їх розв'язання. Крім цього, практикується написання творів на педагогічну тематику [14, с. 11-14].

Як свідчить наш досвід, ефективним є написання студентами творів і проведення бесід на теми, пов'язані з майбутньою педагогічною діяльністю у рамках вивчення лексичних тем, передбачених програмою: на I-II курсах – «Моя улюблена вчителька (мій улюблений вчитель)», «Яким я уявляю ідеального вчителя» (під час вивчення теми «Професія»), «Чому я обрав професію вчителя іноземної мови», «Вивчення іноземних мов – стрес чи задоволення?» (лексична тема «Вивчення іноземних мов в університеті»), «Яким повинен бути одяг учителя?» (тема «Одяг», «Зовнішність і характер людини»), на III-IV курсах - перед педагогічною практикою – «Сучасний урок іноземної мови», «Що значить методично правильно побудувати урок?», «Учні, які погано навчаються – нездібні, ледачі, чи...?», «Як мотивувати учнів до вивчення іноземної мови?» (під час

вивчення теми «Система освіти Німеччини»), після практики – «Як на мене вплинула педагогічна практика?», «Типові помилки під час педагогічної практики та як їх можна уникнути (мої поради одногрупникам)», «Над чим мені потрібно працювати як майбутньому вчителю іноземної мови», «Що мені сподобалося та вдавалося під час педагогічної практики найбільше, чому?» під час вивчення розмовної теми «Моя шкільна практика» тощо. Викладач має наголосити на доброзичливому, коректному висловлюванні побажань і зауважень. Спільне обговорення проблем у такій тональності сприяє формуванню впевненості студентів у своїх силах та емпатії. Підвищення рівня мовної та мовленнєвої компетенції студентів дає змогу поступово переходити від переважно монологічного мовлення на молодших курсах до діалогічного та ведення дискусій на проблемні теми на старших курсах. Такі дискусії (до і після педагогічної практики), як і сама практика, дозволяють студентам усвідомити проблеми та недоліки свого професійного становлення, сприяють формуванню внутрішніх мотивів професійного навчання і професійної діяльності, спонукають до активної роботи над собою, а також, як групові форми роботи, сприяють задоволенню потреби майбутніх фахівців у спілкуванні та співпраці, гармонізації відносин викладачів та студентів та всередині групи.

З іншого боку, у процесі вивчення іноземної мови можуть виникнути проблеми, пов'язані з формуванням професійного інтересу, якщо заняття з іноземної мови не несуть необхідного інформаційно-професійного навантаження і не сприяють формуванню педагогічно значущих якостей; студенти відчують на заняттях емоційний дискомфорт, якщо на заняттях недостатньо використовуються комунікативні завдання, які відповідають потребам віку тощо. Це все, в результаті, стримує пізнавальну активність майбутніх фахівців і негативно позначається на формуванні професійного інтересу [14, с. 13].

Отже, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що мотиваційна сфера майбутніх учителів іноземних мов виступає одним з провідних чинників їх адаптації до професійної діяльності. Водночас час лише незначна частина студентів (близько 20%) обирає професію вчителя іноземної мови з причин, які свідчать про дійсну та часткову професійно-педагогічну спрямованість. Більшість студентів, які мають достатній рівень професійної спрямованості, виявляють зорієнтованість на предметну сторону професії, а не на інших (дітей). Окрім цього, протягом навчання спостерігається зниження рівня професійної мотивації, що пояснюється як внутрішніми, так і зовнішніми причинами (усвідомленням труднощів і суперечностей професії, надостатньою професійною спрямованістю фахових предметів тощо). Проблема додаткового мотивування майбутніх учителів іноземних мов може бути вирішена за наступних умов: здійснення професійної орієнтації студентів; підвищення рівня теоретичної обізнаності студентів, формування у них мотивів професійного зростання, розвитку потреби в постійному самовдосконаленні, формуванні умінь педагогічного самовдосконалення; використання психотерапевтичних методик, нових технологій навчання тощо. Особливу увагу слід звернути на забезпечення професійно-педагогічної спрямованості навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів іноземної мови, зокрема і під час вивчення іноземної мови як фахового предмету.

Література:

1. Андриенко Е.В. Профессиональное развитие эффективного учителя в условиях современной образовательной системы. / в сб. трудов науч.-практ. конф. 29-30 марта 2001г.: Педагогика высшей школы: ценностные ориентиры обновления содержания образования. Всероссийская научно-практическая конференция. – М.: Уникум-Центр, 2001. – Ч.1. – М., 2001. –103 с.
2. Дубовицкая Т. Д. Диагностика уровня профессиональной направленности студентов. // Психологическая наука и образование, 2004. - № 2. - С. 82-86.
3. Методика формування мотивації педагогічної діяльності у майбутніх учителів музики: автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 «Теорія та методика музичного навчання» [Електронний ресурс] / О.

О. Морозова; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2011. — 20 с. — укр. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2011/11MOOMUM.zip>

4. Митина Л.М. Психология профессионального развития учителя / Л.М. Митина. - М.: Флинта; Московский психолого-социальный институт, 1998. - 200 с.

5. Мороз А.Г. Профессиональная адаптация молодого учителя / А.Г. Мороз – К.: НПУ им. М.П. Драгоманова, 1998. – 326 с.

6. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навчальний посібник / За заг. ред. академіка О.Г.Мороза. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2001. – 337с.

7. Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Електронний ресурс] / А.О. Поляков; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С.Сковороди. — Х., 2008. — 20 с. — укр. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2008/08paopno.zip>

8. Профессиональная и социально-психологическая адаптация студентов и молодых специалистов: Обзорная информация / НИИ проблем высшей школы. Отдел научной информации / В.И. Брудный (подгот.). – М., 1976. – 44с.

9. Психология адаптации личности / А.А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А.Баранов. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. - 479, [1] с.

10. Радул В.В., Кравцов В.О., Михайличенко В.В. Основи професійного становлення особистості сучасного вчителя. Навчальний посібник. / В.В. Радул, В.О. Кравцов, В.В. Михайличенко – Кіровоград: Поліграфічно-видавничий центр ТОВ «Імекс-ЛТД». 2007. –252 с.

11. Реан А.А., Бордовская Н.В., Розум С.И. Психология и педагогика. / Под общей редакцией проф. А.А. Реана – СПб.: Питер, 2006. – 432 с.: ил. – (Серия «Учебное пособие»)

12. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин – М.: Просвещение, 1976. – 160 с.

13. Формування мотивації до професійної педагогічної діяльності майбутніх фахівців іноземних мов в Угорщині: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.пед.наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. І. Леврінц; Терн. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. - Тернопіль : ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2011. - 22 с. – укр.

14. Формування професійних інтересів студентів педагогічних училищ в процесі вивчення іноземних мов: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» [Електронний ресурс] / А.В. Штифурак; Ін-т вищ. освіти АПН України. — К., 2005. — 21 с. — укр. — Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2005/05savvim.zip>

У статті розглядається поняття та характеризуються особливості професійної мотивації майбутніх учителів іноземної мови, розкриваються основні передумови, методи та форми навчально-професійної діяльності студентів, які сприяють формуванню та розвитку їх професійної мотивації.

Ключові слова: професійна мотивація, майбутні вчителі іноземної мови.

В статье рассматривается понятие и характеризуются особенности профессиональной мотивации будущих учителей иностранного языка, раскрываются основные условия, методы и формы учебно-профессиональной деятельности студентов, которые способствуют формированию и развитию их профессиональной мотивации.

Ключевые слова: профессиональная мотивация, будущие учителя иностранного языка.

The article deals with the concepts and peculiarities of professional motivation of future foreign language teachers, the main prerequisites, methods and forms of the learning-professional activity of students, witch contribute to the creation and development of their professional motivation have been analyzed.

Keywords: professional motivation, future foreign language teachers.